

Бојан Чолак

Институт за књижевност и уметност, Београд

btcolak@yahoo.com

82:81'38:[821.163.41.09-3"1901/1914"

801.73:929 Delić J.

ПОГЛЕДИ ЈОВАНА ДЕЛИЋА НА ПРОЗУ СРПСКЕ МОДЕРНЕ

Сажетак: У раду се анализирају ставови Јована Делића о прози српске модерне исказани у три текста у целости посвећена ауторима који су стварали у периоду 1901–1914. године. Поред тога, у чланку се разматра и генеза Делићевог дотицаја с приповедним делима која припадају датој епоси српске књижевности.

Кључне речи: Јован Делић, српска модерна, приповетке, поступци иновације, лиризација, тема љубави, модернизација прозе.

Без икакве сумње, Јован Делић спада међу најплодније књижевне тумаче које је српска култура икада имала. О колико продуктивном аутору је реч сведочи и податак да се међу готово хиљаду јединица, колико броји његова библиографија, не наилази ни на један коауторски рад: сви научно-истраживачки текстови које је објавио, плод су самосталног истраживања.

Велики број књижевно-аналитичких прилога неће се, међутим, кад је овај истраживач у питању, показати као потврда о избрзнописаним радовима, лишеним дубљих опсервација, чија је мотивација настанка често изван научних, културних и књижевних оквира. Напротив, у готово свим студијама Делић је усредсређен на разматрање датог дела или књижевног опуса у контексту одређене епохе, жанровско-тематске проблематике или конкретне стваралачке поетике. Уз то, ако би се иновативност могла идентификовати као кључна реч његовог истраживачког фокуса, онда би се његов основни приступ могао окарактерисати као *peg-ïo-peg*.

Јован Делић не припада оном типу проучавалаца које читав живот занима један писац, једна епоха, један књижевни род... Његова интересовања тичу се великог броја жанрова и поетика и XIX и XX века, и прозе и поезије, и усмене и писане књижевности. Од посебног је значаја то што

није усредсређен само на великане српске књижевности, него и на оне мање познате, али исто тако релевантне ствараоце, чија је важност неоспорна, бар из књижевно-историјског угла.

Већ летимичан увид у Делићеву библиографију открива да је у његовом проучавању књижевност XX века доминантно присутна. Међутим, упркос томе, овај драгоцени изучавалац српске књижевности необично мало пажње посветио је прозним делима из епохе српске модерне. Штавише, док се о приповеткама из овога периода и може наићи на понеки текст, о роману се не наилази ни на један. Управо стога учинило се као изазов да се пажња усмери баш на ове ауторове прилоге, како би се и дато раздобље српске књижевности сагледало очима овог еминентног тумача XX века.

Иако би се на основу овакве статистике могло помислити да Јован Делић није показивао интересовање за наведени књижевноисторијски период, то није случај – у његовој библиографији наилази се на немали број студија о поезији српске модерне, а ту је и монографија *О поезији и поетици српске модерне* (2008). Штавише, када је о поезији реч, наведени аутор писао је – неретко чак и више пута – о свим најзначајнијим песницима овога раздобља.

Погледи Јована Делића на прозу српске модерне могу се извести превасходно на основу три рада у целости посвећена књижевницима из ове епохе. Најранији потиче из 2005. и тиче се збирке прича *Сайућници*, објављене 1913. године („*Сайућници* Исидоре Секулић: контаминација жанра приповетке“, *Књижевна историја*, год. XXXVII, бр. 125/126). Наредне године Делић публикује и чланак у којем се бави темом љубави код четири приповедача из прве деценије XX века („Тема љубави у приповедача српске модерне: Б. Станковић, И. Ђипико, С. Ђоровић, П. Кочић“, *Зборник радова у част академика Радована Вучковића*). Последњи прилог објављен је 2017. године и посвећен приповедачком опусу Петра Кочића („Разноврсност и разуђеност Кочићевог приповиједања“, штампан у зборнику радова *О Петру Кочићу*). Нажалост, иако на крају студије о Петру Кочићу из 2017. стоји да је реч о „одломку из дужег рада“, он до писања овога текста није публикован, те ће самим тим анализа бити урађена на основу његовога уводнога, тачније објављенога дела.

Но, ако је о поетици прозе српске модерне прва студија изашла тек 2005. године (дакле, двадесет пет година након ауторовог првог штампаног текста), то не значи да прозаисти који припадају епоси српске модерне нису и пре тога, на изванредан начин, били део његовога поља интересовања. Тако се још 1987. наилази на приказ књиге Владиславе Рибникар о књижевним погледима Исидоре Секулић („Исидора Секулић у европском и домаћем контексту“, *Књижевне новине*, год. 38, бр. 731, 8).

Међутим, први оригинални текст у којем ће се покушати да се успостави однос једног савременог аутора с неким прозним писцем из епохе српске модерне јавиће се тек седам година касније. Реч је о чланку „Данило Киш према Исидори Секулић“ (*Књижевности*, бр. 6–7, 1995), објављеном на десетак страница и посвећеном Владислави Рибникар. Сам аутор казује да је оглед „тек скица за један поредбени рад, дио једног од два главна рукавца оне скице за једно дугорочно компаративно истраживање што сам га започео и најавио у раду о Кишовом односу према традицији“ (Делић 1995: 589), што би значило да је настао као последица тежње да се опише Кишова традиција. Наведена посвета указује на то да је подстицај за текст дошао добрим делом након ишчитавања студије Владиславе Рибникар. Ипак, како ће у овом Делићевом прилогу акценат надасве бити на Исидориној есејистичкој мисли, он се неће показати од већег значаја за одређивање ауторовог однос према прози модерне.

Истина, указаше Делић на лиричност и ритмичност прозе Исидоре Секулић у *Писмима из Норвешке* (1914), али се неће упуштати у опсежнију поетичку анализу овога остварења, премда ће испитивањем појединих пасуса неоспорно показати њихову блискост песничком изразу. Треба напоменути и да лиричност и ритмичност прозе Исидоре Секулић Делић настоји да опише полазећи од поступака које је претходно применио у вези са стваралаштвом Данила Киша, па се Исидорино дело отуда приказује више као традиција из које је Киш изникао, него што се тежи да се проникне у њену поетику. Међутим, без обзира на све наведено, пружена конкретна анализа ритмичности и лиричности прозе једног писца из епохе модерне изузетно је драгоцен јер се у највећем броју студија о овим типичним поступцима у делима из прве деценије XX века говорило углавном само уопштено.

Пет година ће проћи пре него што се Јован Делић буде вратио на прозног писца који припада периоду 1901–1914, и опет ће то бити стваралачки опус Исидоре Секулић.

Текст „Исидора Секулић у традицији српског путописа“ публикован је у *Исидоријани* (год. 6, бр. 8/9, 2000) и, као што и сам наслов казује, у средишту истраживања изнова је путописна проза Исидоре Секулић, но сада у контексту путописа српске књижевности. На самом почетку аутор ће мотивацију за писање рада везати како за позив за научни скуп о путопису тако и за име Јована Дучића, који је за све

„крив“ [...] јер сам, бавећи се Дучићем, кренуо трагом путописа и закључио да је то једна од најинтересантнијих „бочних“ струја у српској књижевности прве половине 20. вијека; струја која је водила ка оплемењивању

„високих“ жанрова српске прозе, приповијетке и романа, а некада чак и лирске поезије. „Сукривац“ је и сама Исидора Секулић, и њен, за мене шокантан, став о путопису, изнесен на почетку „уводне речи“ у друго издање *Писама из Норвешке* (Просвета, Београд, 1951) (Делић 2000: 63).

Управо ће Исидорине речи о слабом присуству жанра путописа у српској књижевности провокативно деловати на аутора, те ће ступити у дијалог-расправу са изнесеним становиштем.

Наведени цитат пружа нам још једну информацију: премда библиографија Јована Делића бележи да је текст о путописима Јована Дучића објављен након овога рада, може се претпоставити, на основу реченог, да је редослед настанка био заправо обрнут.

На примеру Љубе Ненадовића Делић ће још једном отворити причу о ритмизацији прозе, прецизније – о ритмичком „приближавању“ стиха и прозе (конкретно путописа). И опет, циљ студије неће бити да се укаже на особеност поетичког модела Секулићеве или поетике прозе српске модерне, него превасходно да се покаже уклопљеност Исидориног путописа у традицију жанра. Управо стога ни овај Делићев текст не може се разматрати у оквиру говора о прози епохе српске модерне. (Свакако, и овде пружена анализа поступака лиризације и ритмизације Исидорине реченице, која је добрим делом ослоњена на претходну, неоспорно јесте значајна, и сведочи о поетици књижевности у првим деценијама XX века.)

Додуше, на једном месту Делић ће ипак нагласити да се аутор *Сајушника* огледа у *Писмима из Норвешке*, те ће се тако из равни поетике жанра преусмерити на говор о поетичким својствима Исидорине прозе:

Њена *Писма из Норвешке* нијесу ни права писма, нити досљедан и аутентичан путописни дневник, већ лирска, често ритмизирана проза, писана и уређивана пост фестум, послје путовања, а према асоцијацијама и унутрашњем повезивању тема и мотива. Ову књигу је писао аутор *Сајушника*, који ће и у приповиједној прози писати о глечеру; модерни приповједач чији је сензибилитет близак Вирџинији Вулф (Делић 2000: 74).

Наредне, 2001. године, Делић публикује и прилог о путописима Јована Дучића („Путопис као ’аутобиографија једног срца и једне памети’: о путописима Јована Дучића“, зборник радова *Књиџа о јушшојису*). Имајући у виду речи из уводног дела рада о Исидориним путописима, као што је назначено, може се претпоставити да је текст о Дучићу претходио ономе о Исидори Секулић. Међутим, с обзиром на то да су Дучићеви путописи

објављени након 1918. године, те да су самим тим настали изван оквира епохе коју настојимо да опишемо (1901–1914), ни они се неће разматрати у оквиру ауторових погледа на прозу српске модерне.

Према томе, Јован Делић се – пре него што је у средиште истраживања поставио једно прозно дело из периода српске модерне – у највећој мери бавио путописима и есејистичким погледима писаца овога раздобља, насталих најчешће након 1914. године. Уз то, када је реч о наведеној епоси, Делић је до 2005. године публикувао и чланке о Јовану Дучићу („Над Дучићевом *Међом*“, „Његош и Дучић“, „Максимовићеви повраци Дучићу – унутрашње око“, „Бесједа о Дучићу – Дучић – Његош – Требиње“), Владиславу Петковићу Дису („Скерлић и Дис“, „Владислав Петковић Дис као пјесник промјене сензибилитета“), Алекси Шантићу („Рајко Петров Ного према Алекси Шантићу“, „Сонет 'Неретва' Алексе Шантића“) и Милутину Бојићу („Иван В. Лалић и Милутин Бојић: 'Плава гробница' с почетка и с краја XX вијека“). Запажа се да је у већини случајева примењиван поредбени приступ.

Без обзира на немали број прилога о песницима српске модерне, имајући у виду потоње стваралаштво Јована Делића може се закључити да до 2005. године књижевност српске модерне није била део систематичног истраживања, тачније да су писци и дела из овог периода тек спорадично долазили у фокус интересовања овога проучаваоца – најчешће приликом настојања да се успостави и опише традиција неког (савременог) писца.

Интересовање за прозу српске модерне код Јована Делића долази, рекло би се, готово нехотично, преко занимања за жанр путописа. Први текст о једном конкретном делу биће штампан 2005. године и, нимало изненађујуће, то ће бити чланак о *Сайуџницима* Исидоре Секулић („*Сайуџници* Исидоре Секулић: контаминација жанра приповетке“). Овакав избор, не само аутора већ и теме, показује колико се Јован Делић приликом одабира проблематике ослања на претходна властита истраживања, увиде и знања. Још у апстрактну аутор прецизира:

У раду се показује како је Исидора Секулић у прозној књизи *Сайуџници* укрстила приповијетку с лириком, есејем и путописом и како је интроспекцијом, аналитичношћу, субјективношћу и интертекстуалношћу била у пуном складу са промјенама које су се тада догађале у свјетској књижевности (Делић 2005: 195).

Чини се да је ауторова склоност и тежња систематизацији проучаване проблематике био основни императив како у избору Исидориних *Сайуџника* тако и питања жанра. Дакле, с једне стране налази се жеља

проучаваоца да се што потпуније обухвати стваралачка поетика једног писца који је већ био предмет његове анализе (а тиме и преиспитају претходна становишта, те препознају елементи путописа, лиризације и ритмизације, о којима је већ раније писао), а с друге, да се анализирана проблематика опише у контексту теорије књижевности и светске литературе, што су области Делићу добро знане (дипломирао је на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности).

Но, уколико се избор Исидориних *Сайуџника* чини природан с аспекта Делићевог интересовања, са становишта говора о поетици прозе српске модерне може се, у најмању руку, одредити као необичан јер је реч о превратничкој књизи датага периода. Да је у питању специфичан, различит и по много чему самосвојан стваралачки модел били су свесни и савременици Исидоре Секулић. У *Историји новије српске књижевности* Јован Скерлић бележи:

То је књига скроз субјективна, лична, садржином и тоном. [...] У томе има ретке способности за интроспекцију и моралну аутопсију; књига је писана самостално, врло књижевно (Скерлић 1967: 466).

Делић, тако, увид у прозу тзв. „златног века српске књижевности“ отпочиње делом које представља дезинтеграцију поетичког модела и, самим тим, по много чему надилази поетичке оквира прозних остварења српске модерне. Овога је свестан и сам аутор, па стога још у првом пасусу студије наводи:

Збирка Исидоре Секулић [...] морала је изазвати својеврстан естетски шок: нешто слично у дотадашњој српској прози тешко да смо имали (Делић 2005: 195).

О функцији шока Делић ће говорити најпре у вези с насловом, истичући да је књига код Исидориних савременика без сумње изазвала изневерено очекивање, имајући у виду да је наслов дела морао успостављати другачији хоризонт очекивања од садржине књиге:

Читалац би од *Сайуџника* очекивао низ портрета, односно низ наративних или есејистичких цјелина у чијим средиштима би били ликови, књижевни јунаци. [...] Ништа од свега тога. [...] Хоризонт очекивања је, дакле, потпуно изневјерен, па се читалац мора запитати откуда баш тај наслов – *Сайуџници* – кад сапутника, заправо, нема (Делић 2005: 195).

Нимало случајно, сличан поступак поигравања с читаочевим очекивањем између онога што се најављује насловом дела (тиче се жанра) и оног што потом следи као садржај, Делић ће констатовати и неколико година раније, у студији о Владиславу Петковићу Дису, још једном аутору, овог пута песнику, који појединим својим остварењима означава дезинтеграцију поетике књижевности српске модерне.

Прича о погледима Јована Делића на прозу српске модерне тако започиње заправо причом о поступцима дезинтеграције датог поетичког модела, а поступак жанровског поигравања у функцији шокирања читаоца један је од основних који ће касније бити својствен и писцима авангардних књижевности, па отуда вероватно и јесте у самом средишту Делићевог интересовања.

Везана с тим је и лиризација прозе – поступак о којем је Делић говорио још поводом Исидориних *Писама из Норвешке*, а који је и овде анализиран у контексту *Сајућника*, с тим што се сада и сами наслови прича препознају као део поетизације прозе:

Наслови би, зацијело, више приличили дотадашњим представама о лирици, неголи о приповиједи (Делић 2005: 196). [...]

Одсуство догађаја и динамичких мотива, одсуство социјалних тема и социјалне мотивације, редуковање броја књижевних јунака и укрштања њихових судбина, истицање унутарњег живота, интроспективно приповиједање и асоцијативно компоновање, доминација првог лица и субјективизација прозе, тематизација и дочаравање емоција и стања главног јунака, односно јунакиње нараторке – све нам то недвосмислено указује на *лиризацију* прозе, на *йрејлиџање йрозе и йоезије*.

Три основне особине што се традиционално везују за лирику – емотивност, субјективност и асоцијативност – препознали смо као доминанте *Сајућника* (Делић 2005: 198).

Иако ће анализа поступака дезинтеграције једног модела отворити подручје за говор о отклону од поетике прозе модерне, и у овом раду Делић ће пажњу више усмерити на Исидорин однос према далеко млађим ауторима, тачније према Кишу, него према њеним савременицима (изузимајући поређење у оквиру евроамеричке књижевности са Вирџинијом Вулф):

Не отвара ли се то непосредно пред Први светски рат онај прозни рукавац који ће се снажно развити тек шездесетих година двадесетог вијека с Данилом Кишом: лирска проза која тематизује ране јаде сирочета (Делић 2005: 196).

И потом, Делић развија ову мисао, успоставља паралелу између два писца, две поетике, две епохе. Узимајући у обзир ауторову константну тежњу систематизацији стеченога знања, чини се да приступ датој епоси и није могао ићи другачијим путем него преко Киша и поступака својствених његовој поетици. Отуда анализа дела Исидоре Секулић, у свим поменутих Делићевим радовима, треба да се схвати пре свега као резултат ауторовог настојања да се уочи и истакне један значајан рукавац у српској књижевности.

Међутим, то никако не значи да је из ових текстова Јована Делића изостао допринос како сагледавању поетике писца тако и поетике дате епохе. Допринос се, дакле, не огледа само у идентификацији једног рукавца српске књижевности, него је он и у анализи елемената и поступака о којима се, у вези с Исидориним опусом, најчешће само уопштено говорило, без указивања на који се конкретно начин у њеном делу вршила лиризација и модернизација прозе. Управо овакве ауторове минуциозне анализе поступака, стила, реченица *Сайуџника* у великој су мери овде заступљене, а изузетно су драгоцене за све књижевне проучаваоце.

Треба додати и то да Делић не остаје само у оквирима препознавања и описивања већ раније идентификованих поступака лиризације и модернизације (које су истакли претходни тумачи Исидорине прозе – Јован Скерлић, Јован Деретић, Бојана Стојановић Пантовић и др.), него уводи говор и о низу других поступака, о којима је до сада било тек понешто речи или пак уопште није ни било говора (улога поенте и стилских фигура, симболизација и кондензована дескрипција, поступци есејизације, елементи путописне прозе).

Сасвим другачијег приступа је рад „Тема љубави у приповедача српске модерне: Б. Станковић, И. Ђипико, С. Ђоровић, П. Кочић“, објављен само годину дана касније, а први у којем ће се аутор осврнути на репрезентативне приповедача поетике прозе српске модерне, и то тако што ће их тематски објединити око заједничког мотива. Самим тим што су у фокус постављени најзначајнији прозаисти датог периода, овај Делићев чланак показује се као текст од суштинског значаја за нашу проблематику.

За разлику од текста о *Сайуџницима*, који је резултат вишегодишњег дотицаја са стваралачким опусом Исидоре Секулић, овај о тематици љубави код приповедача српске модерне први је контакт Делића са свом четворицом аутора – Борисавом Станковићем, Ивом Ђипиком, Светозаром Ђоровићем и Петром Кочићем. Аутор бира не само четири различита поетичка опуса, него и писце четири регије, тачније четири културна модела: јужне Србије, Далмације, Херцеговине, Босанске Крајине. С друге стране, запажа се да

су изостала имена Вељка Петровића, Вељка Милићевића и Милутина Ускоковића, писаца који су такође интензивно стварали у овом периоду.

Премда Јован Делић настоји да свој избор оправда регионалним принципом, имајући у виду да су и преостала три приповедача припадала различитим крајевима и хетерогеним културним подручјима, може се закључити да је ипак реч о једном више субјективном избору, умногоме подударном с избором приповедача који се налазе у програму за предмет српска књижевност XX века (изузетак је Вељко Петровић).

У уводној реченици чланка аутор ће изнети и извесни методолошки оквир:

Овај рад је настао из увјерења да су одређене теме и тематски комплекси карактеристични за одређене стилске формације и да су промјене у схватању и дочаравању љубави често биле знак крупнијих стилских промјена у књижевности (Делић 2006: 235).

Супротно приступу делу Исидоре Секулић, у којем су испитивана превасходно стилска, ритмичка и жанровска својства, у овом тексту Делић ће у само средиште поставити мотив љубави, преко којег ће покушати да опише промене и да истакне иновације у обради дате проблематике.

Без икакве сумње, Делићев поглед на вредност прозе српске модерне у односу на поезију, умногоме је сагласан с оним Јована Деретића:

Мада је у средишту нашега интересовања овога пута проза, ваља рећи да су промјене које је донијела српска модерна најочевидније у лирици, како на плану стиха и пјесничког облика, тако и на плану сензибилитета (Делић 2006: 236).

Док се поезија окреће страним утицајима, проза још задуго остаје чврсто везана с домаћим тлом и упућена на ранију приповедачку традицију (Деретић 2004: 983). [...] Наша модерна проза рађала се на тематским и језичким основама традиционалног регионализма превладавањем реалистичког приступа који јој је раније био својствен и изграђивањем друкчијег прозног израза, у чему су се више спонтано него с јасно одређеним поетичким програмима оријентисали према модерним и књижевним и уметничким правцима (Деретић 2004: 984).

Отуда Јован Делић и промене на плану љубавне тематике везује превасходно за песничка имена, констатујући да је „највећи преокрет у

односу према жени, а самим тим и у љубавној лирици, унио Ракић својом 'Искреном песмом'“ (Делић 2006: 236).

Тежња систематизацији знања уочава се и у овој студији и, занимљиво: она не обухвата само оквире поетичке прозе српске модерне, него и уопште књижевности периода 1901–1914. године. Будући да је до 2006. године Делић анализирао стваралачке опусе готово свих еминентних песника (у току 2005. године излазе текстови и о Милану Ракићу – „Млади калем на староме пању: Рајко Петров Ного према Милану Ракићу“, и Сими Пандуровићу – „Маргиналије уз поетику Симе Пандуровића“), разматрање љубавне тематике у прози српске модерне почиње сагледавањем иновација у обради мотива љубави код водећих представника поезије српске модерне.

Делић, тако, полази од теме љубави као карактеристичне за читаву наведену епоху, и тек након што опише новине које је унела поезија српске модерне, усредсређује се на приказ љубавне проблематике у приповеткама, при чему наглашава извесну синхронизацију процеса у два књижевна рода.

Говорећи о драми нагона и осећања, те сукобу природе и културе у Ракићевој поезији, аутор подвлачи постојање истоветног набоја у појединим прозним делима српске модерне, те указује на неопходност приступа љубавној проблематици кроз сагледавање књижевности епохе у целини:

Управо је на трагу тога открића један број приповједака српске модерне. Зато нам се чини важним да се скицира шири књижевни контекст, да се барем помену промјене у лирици, јер је ријеч о озбиљном процесу који је почетком вијека захватио српску књижевност у целини (Делић 2006: 237).

Уочавање одређених поетичких подударности између поезије и прозе иницираће питање диференције између прозе реализма и модерне, али и изрицање недвосмисленог става, утемељеног још на суду Јована Скерлића, да је посреди ипак једна специфична проза чија се лиричност огледала „у интересовању за унутарњи живот, за доживљајни и осјећајни свијет човјеков, али и у импресионистичком доживљају природе, односно у наглашеној субјективизацији слике свијета, па и самога приповиједања“ (Делић 2006: 237, 238).

У оквиру сваке од четири нумерички одвојене целине Делић ће тумачити поетику једног писца, редоследом којим су они истакнути у наслову рада. Одабир приповедака четворице приповедача, које ће бити анализирани, такође је сагласан с оним причама љубавне тематике које су наведене у поменутом студијском програму. Будући да су предмет

истраживања погледи Јована Делића на прозу српске модерне, неће се разматрати релевантност избора.

Тема љубави код Борисава Станковића испитује се преко четири приче – „У ноћи“, „Станоја“, „Они“ и „Покојникова жена“. Још у уводу овог дела студије аутор Станковићев тематски оквир своди на љубавни, указујући да су све пишчеве приповетке „варијације на исту тему – тему неостварене, несрећне, спријечене љубави“ (Делић 2006: 238).

Управо у вези с овим писцем Делић ће говорити о сукобу нагона и забране, природе и културе, емотивног и социјалног. Реч је, према томе, о истицању тематике која ће бити доминантна и у периоду након Првог светског рата, у оквиру авангардних поетика. Иако аутор ову везу не подвлачи, рекло би се да се њено присуство осећа у подтексту, штавише – да је у питању поступак идентификације елемената дела авангардних књижевности на приповедном корпусу 1901–1914. (Сличан поступак већ је био описан у чланку о Исидори Секулић.) Но, основни разлог за недовођење у директну везу опозиције природа / култура из Станковићевих прича с поетиком авангардних књижевности налази се, чини се, у Делићевом ишчитавању претежно друштвено-социјалне мотивације у основи овога сукоба у приповеткама Борисава Станковића, мотивације која узрокује „љубавне и породичне несреће“ (Делић 2006: 238).

Сукоб природе и културе, према мишљењу Јована Делића, „превазилази се“ једино патњом, трпљењем, потискивањем и смрћу“, због чега и постоји „стална напетост у Станковићевим јунацима“ (Делић 2006: 238).

Посебан акценат аутор ће ставити на елементе љубавне патологије (последнице неостварених љубавних веза услед уважавања одређених друштвених кодексa, тачније „пригушених сукоба и потиснутих нагона“), које везује за приче „Станоја“, „Они“ и „Покојникова жена“. За прву од наведених Делић ће истаћи да „љубавна патологија прелази у некрофилију“ (Делић 2006: 239), још једном тако указујући на присуство елемената потоњих књижевних поетика. Аутор, дакле, новине у прози српске модерне сагледава ослањајући се превасходно на препознавање типичних поступака каснијих књижевних поетика или пак тематско-мотивског комплекса поезије модерне (С. Пандуровић).

Анализирајући тему љубави у причама Борисава Станковића Делић долази до тезе о присуству јунака модерног сензибилитета – аутодеструктивних тенденција и испуњеног страховима, чији емотиван свет одликују разорне, негативне емоције и располућеност, а што је све последица суочавања с властитим нагонима и жељама.

С обзиром на то да је у истраживачки фокус поставио тему љубави, Делић ће анализирати и песме које су се нашле у поменутиим Станковићевим причама, а чија је функција да истакну или ублаже патњу услед осећања чежње, жала за младост или обреда иницијације. Закључујући да су „пјесме које пјевају Станковићеви јунаци срасле с њима, с њиховим тјескобама и емотивном ситуацијом, с радњом приповједака“ (Делић 2006: 241), аутор, на тај начин, још једном, посредно, подвлачи извесно жанровско преплитање прозе српске модерне.

У вези с анализираним Станковићевим приповедачким опусом Делић ће говорити и о присуству „човјекове ирационалне димензије“ („Покојникова жена“), о субјективизацији прозе, лику рефлектору, импресионистичким описима и поетици простора, што су све значајна својства прозе српске модерне, о којима је велики број истраживача већ писао, а која су, самим тим што су препозната као карактеристична, морала да се нађу и у оквиру оваквог једног општепоетичког рада.

У закључку одељка о Станковићу Делић ће истаћи да је врањски писац „мајстор у дочаравању амбивалентних, драматичних људских ситуација у којима се показује расцијепљена и патолошки помјерена личност“ (Делић 2006: 245), по чему ће га и довести у везу с Ивом Андрићем: „Он је велики Андрићев претеча, каткад ненадмашан“ (Делић 2006: 245).

На крају, Делић ће закључити да су „иновације које је Станковић унио у српску прозу, посебно у дочаравање љубави, од непроцјењивог значаја за развој српске приповијетке и романа“ (Делић 2006: 245), изнова тако потврђујући да је уочавање иновација један од основних ауторових поступака.

Сасвим другачији ауторов приступ запажа се у анализи три приповетке Иве Ђипика („Цвијета“, „Антица“, „Прељуб“). Чини се да у првом плану нису више ни поступци иновације ни љубавна тематика, него тумачење наведених прича у контексту поетике епохе прозе српске модерне. Тако, на пример, док се у вези с причом „Цвијета“ наглашава социјална тематика и социјална мотивација јунака, у вези с причом „Антица“ показује се сустицање, преплитање и мешање трагова различитих стилских формација – романтизма, импресионизма, натурализма.

Када је о „Антици“ реч, указаће Делић на појаву „вреле крви“, на симболистичку сугестивност и импресионистичке слике природе, те присутност лика рефлектора, што су све поступци и тематски комплекси карактеристични за прозу српске модерне. Међутим, сукоб природе и културе, који се налази у основи приче „Антица“, аутор, као добар познавалац стилских формација, неће довести у везу с поступцима модернизације и духом нове епохе, него с траговима поетике романтизма.

За разлику од наведене две, поетичке одлике приче „Прељуб“ Делић неће сагледати у контексту епохе српске модерне, него ће посебан акценат ставити на поступке карневализације и елементе комичног, о којима је у вези с прозом српске модерне недовољно писано.

Ситуација љубавног троугла и њено рефлектовање на учеснике послужиће аутору за супротстављање поетика Борисава Станковића и Иве Ђипика:

Све оно што би Станковићу био повод за понирање у јунаков унутарњи живот, за дубоке и трагичне конфликти, у Ђипика је лишено психолошке дубине и трагичног сукоба, односно унутарњег конфликта (Делић 2006: 250).

Прељуба је основна ситуација и приче „На води“ Светозара Ђоровића. И поред тога што ће истаћи да херцеговачки писац има „изузетно успјелих приповједака и приповједачких поступака са којих су хваљени многи савремени писци“ (Делић 2006: 250), Делић ће се усредсредити само на наведено дело.

И у овој анализи аутор ће у фокус поставити превасходно саображеност датог књижевног остварења с поетичким одликама епохе модерне, па ће акценатовати импресионистичке описе природе, „говор тела“ јунака, снагу ирационалног, елементе натурализма (увођење еротских момената, тријумф нагона...).

Када је о љубавној тематици реч, иновативност би се огледала у увођењу односа Ероса и Танатоса, тачније оних слојева љубавне проблематике у чијој је основи могуће идентификовати оновремене модерне психолошке теоријске поставке и тематско-мотивске тенденције. Према Делићевом мишљењу, Ђоровић је до ових утицаја долазио по свој прилици посредно:

Мало је вјероватно да је Светозар Ђоровић био упућен у психоаналитичке теорије и у модерно схватање односа Ерос–Танатос. Врло је вјероватно да је имао књижевне подстицаје из преведене, превасходно руске књижевности (Делић 2006: 252).

Ако би се тражио заједнички именитељ већини овде поменутих прича љубавне тематике (имајући у виду сва три приповедача), као кључна реч могла би се издвојити ситуација љубавног троугла (с тим у уској вези је и однос јунака/јунакиња према властитој сексуалности). Док Станковићеви јунаци и јунакиње потискују нагоне и боре се против својих осећања завршавајући у делиријуму или чак предајући се смрти, дотле

се Ђоровићева јунакиња, опхрвана страхом од казне, препушта нагону свесна властите кривице (наведени моменти нису својствени и мушким јунацима). Сасвим изван овог модуса су јунакиње Иве Ђипика, које се неретко поводе за нагонима и властитим осећањима, а изостају моменти страха, кривице и казне.

У питању су, дакле, описи карактера жена из три средине, при чему се, бар на примеру ових прича, јужносрпски и херцеговачки етички императиви показују као суштински различити од далматинског.

Последњи приповедач о којем Јован Делић пише у оквиру чланка о љубавној тематици у прози српске модерне је Петар Кочић. И у случају овога приповедача биће речи само о једном остварењу – причи „Мргуда“.

Иако се у наведеном делу не сусреће проблематика љубавног троугла, оно поседује многе заједничке црте с претходно анализираним причама: и у њему се наилази на разорну снагу ероса, те присуство „жестоке крви“ и „говора тијела“ јунакиње. Посебно занимање аутор ће показати за запетост јунака између жеље за вољеном особом и страха од јавне осуде због искорака из пожељног друштвеног модела понашања. Управо ће сукоб појединца и заједнице, нагона и културе Делићу отворити простор за успостављање паралеле између четири наведена приповедача, уз нарочито истицање везе Станковића и Кочића:

Разорна снага Ероса, страсти и „жестоке крви“ у овој приповијести није у рационалистичко-просветитељској функцији, већ је у функцији дочаравања људске природе и трагичног судара жестоког темперамента и нагона, с једне, и социјалног „реда“, забрана и културе, с друге стране. Као да се у овој тачки приближавају и сусрећу четири изабрана приповедача, а нарочито се блиским показују Станковић и Кочић с мотивом „нечисте“, односно „жестоке“ крви (Делић 2006: 254).

У завршном делу студије резимиране су поетичке одлике српске приповедне прозе. Тако је „праћење тематизације и дочаравање љубави“ послужило Делићу да истакне „неколико планова на којима се показују иновације и наговјештавају нови домети српске прозе“ (Делић 2006: 255), али истовремено и да укаже на преплитање више стилских формација – реалистичке, натуралистичке, импресионистичке, романтичарске.

Тиме је аутор оправдао и тезу да „праћење једног тематског комплекса не мора, нити треба, бити искључиво тематско и да резултати праћења једне велике теме могу указати на иновације и промјене које настају у

неким преломним периодима у књижевном развоју“, тачније да „истраживање приказивања љубави може нешто важно рећи и о поетици модерне“ (Делић 2006: 256).

Случајно или не, последњи писац чије дело аутор разматра у оквиру текста о тематици љубави у приповеткама српске модерне, биће онај којем ће посветити пажњу у првом следећем раду, у чијем ће се средишту наћи поетика наведеног периода. Текст „Разноврсност и разуђеност Кочићевог приповиједања“, судећи бар по апстракту, замишљен је као већа студија, којом би се обухватили многи аспекти Кочићеве поетике – импресионизам, натурализам, хумор, утицаји на потоње књижевнике. Уводни део студије публикован је 2017. године у зборнику *О Петру Кочићу*, док су остали делови, нажалост, до данас остали необјављени.

Одмах се запажа извесна разлика у ауторовом приступу у овом тексту од претходна два: Делић најпре одређује Кочићево место у књижевној историји, а потом износи ставове неких од најзначајнијих стваралаца (Јована Дучића, Исидоре Секулић, Иве Андрића) који су о њему писали. Реч је, дакле, о успостављању контекста, о тежњи да се укаже на Кочићев значај како за своје доба тако и за српску књижевност и културу уопште. Посебно место аутор ће посветити односу Јована Скерлића према Петру Кочићу, указујући на шири утицај који је босански приповедач вршио (оквир друштвено-културног деловања).

Ни у овој студији неће изостати повезивање рукаваца српске књижевности: Кочићево стваралаштво доводи се у везу с неким од најзначајнијих имена српске књижевности (на пример, Ивом Андрићем, Бранком Ћопићем, Скендером Куленовићем), при чему се маркира и да се каснији ствараоци нису ослањали на исте поетичке принципе и тематско-мотивске изворе, већ су из разнородног Кочићевог опуса бирали оно што је њима блиско и својствено.

Указаће Делић и на могуће паралеле Кочићевог дела с остварењима из светске књижевности (Сервантесом, Раблеом, Гогољем...).

Поредбени контекст који се пружа у уводном делу текста, аутор настоји да оправда и истицањем да „нема вредновања без поређења“:

Сагледавање српског писца у домаћем и европском контексту од изузетног је значаја за његово боље тумачење и тачније вредновање. [...] Неко је вриједност у поређењу с неким другим и у односу на неког другог; зато што је нешто помјерио у односу на традицију која му је претходила или је наговестио оно што ће доћи (Делић 2017: 10).

Први поетички сегмент којем ће Делић посветити пажњу, уједно и последњи о којем ће бити речи у овом тексту, јесте лиричност. Аутор запажа да се лиричност појављује „на више планова и на више нивоа текста“ (Делић 2006: 11), и потом указује на субјективизацију приповедања, описе природе, однос човека према природи, те на лирску поенту као основне поступке лиризације у Кочићевим књижевним остварењима.

Међутим, за разлику од прилога о Исидори Секулић (где су у фокусу били поступци лиризације и ритмизације), у овом ће Делић највећи део простора посветити настојању да покаже како су поједине Кочићеве приповетке заправо *лирске њјесме у њрози*:

Све су лирски густе и кондензоване, углавном вођене према лирској поенти, каткад с лирским понављањем попут рефрена (Делић 2006: 12).

Према ауторовом суду, у питању је осам таквих Кочићевих остварења, на чијој анализи се затим посебно задржава: „Јелике и оморике“ (постојање лирских паралелизама, лајтмотива, понављања, поенте, стихова...), „У магли“ (присуство лирских понављања и набрајања, стилских фигура, изостанак глагола, инсистирање на стању, односно емоцији...), „Слободи“ (запажа укрштање жанрова химне, оде и молитве, као и присутност лирске поенте, понављања...), „Молитва“ (заступљеност жанровских одлика молитве и плача, али и лирског преокрета), „Тежак“ (поента), „Кмети“ (кондензованост, строга композиција, лајтмотиви, синтаксички паралелизам, ритмичност), „Јајице“ (поента). (Иако ће аутор и „Пјесму младости“ уврстити међу *њесме у њрози*, неће је анализирати.)

На тај начин Делић је и у овом тексту (као рецимо и у чланку о путописима Исидоре Секулић) усредсређен превасходно на поетику жанра, тачније на сагледавање колико се дато дело уклапа или не уклапа у постулате једне форме. Међутим, ни у овом случају то никако не значи да је пружена анализа независна од увида у поетику датог писца. Напротив, чини се да су запажања о овим Кочићевим лирским прозним остварењима нешто најбоље што је о њима написано управо зато што су упоредо анализирани форма и тематско-садржински слој дела.

Премда проза српске модерне суштински никада није била део истраживачког фокуса Јована Делића, текстови које је оставио о појединим остварењима из овога периода показали су се вишеструко драгоцени. Пре свега, они су значајан допринос у расправи коју воде историчари и поетичари књижевности у вези с питањем може ли се говорити о периоду српске модерне или су прозна дела овога раздобља само наставак епохе реализма.

Став Јована Делића о овом питању јасан је и недвосмислен. Штавише, чини се да су поједини радови произишли управо из настојања да се покаже поетичка диференцираност дате епохе. Отуда се у његовим студијама наилази на константно истицање и препознавање импресионистичких и симболистичких поступака, на говор о ритмизацији и лиризацији прозе, на укрштање жанрова, што су све нека од основних обележја поетике прозе српске модерне. С тим у вези треба поменути и да је Јован Делић у појединим случајевима спровео прве анализе поступака лиризације и ритмизације релевантних дела овога раздобља. Посебан Делићев значај огледа се у тексту о Петру Кочићу (2017), у којем су (разматрањем форме и тематско-садржинског слоја текста) пружене изузетно занимљиве интерпретације једног, с истраживачког аспекта, готово занемареног, а важног књижевног корпуса.

Извори и литература

- Делић 1986: Јован Делић, „Исидора Секулић у европском и домаћем контексту (Владислава Рибникар, *Књижевни њоїледи Исидоре Секулић*, Београд, 1986)“, *Књижевне новине*, год. 38, бр. 731, 8.
- Делић 1995: Јован Делић, „Данило Киш према Исидори Секулић“, *Књижевност*, бр. 6–7, 589–599.
- Делић 2000: Јован Делић, „Исидора Секулић у традицији српског путописа“, *Исидоријана*, год. 6, бр. 8/9, 63–81.
- Делић 2005: Јован Делић, „*Сайуїници* Исидоре Секулић: контаминација жанра приповетке“, *Књижевна историја*, год. XXXVII, бр. 125/126, 195–202.
- Делић 2006: Јован Делић, „Тема љубави у приповједача српске модерне (Б. Станковић, И. Ћипико, С. Ђоровић, П. Кочић)“, у: *Зборник радова у часті академика Радована Вучковића*. Главни уредник академик Рајко Кузмановић, уредник академик Љубомир Зуковић, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, Зборници и монографије, књига VI, Одељење књижевности и умјетности, књига 5, 235–256.
- Делић 2017: Јован Делић, „Разноврсност и разуђеност Кочићевог приповиједања“, у: *О Петру Кочићу*. Ур. Александра Вранеш, Андрићград: Андрићев институт, 7–30.
- Деретић 2004: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Скерлић 1967: Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Просвета.

Bojan Čolak

JOVAN DELIĆ'S VIEWS
ON THE SERBIAN MODERNIST PROSE

Summary

The paper analyzes Jovan Delić's opinions on the Serbian modernist prose articulated in three published texts on the authors who wrote their works between 1901 and 1914; the earliest of the three was written in 2005 and deals with the collection of stories *Fellow Travelers* (1913) by Isidora Sekulić; the next year, Delić published an article exploring the theme of love in four authors from the first decade of the 20th century (B. Stanković, I. Ćipiko, S. Ćorović, P. Kočić); the last contribution was published in 2017 and deals with the prose oeuvre of Petar Kočić.

We note that Jovan Delić, prior to focusing his research on one prose work from the Serbian Moderna period, was mostly exploring travelogues and essays by the authors of this period, in most cases written after 1914. In addition, as regards the stated epoch, by 2005 Delić also published articles on Jovan Dučić, Vladislav Petković Dis, Aleksa Šantić, and Milutin Bojić, who, in a sense, influenced his subsequent research of the prose from the stated period.

However, notwithstanding a considerable number of contributions on the Serbian modernist poets and having in mind the subsequent work of Jovan Delić, we can conclude that until 2005 the literature of the Serbian Moderna period was not part of his systematic research, that the authors and works from this period came into the focus of this researcher's studies only sporadically, most frequently within his endeavors to establish and describe the tradition of a (contemporary) author.

Although the Serbian modernist prose essentially has never been part of Jovan Delić's research focus, the texts he has written on certain works from this period have proved to be invaluable in many respects. Above all, they make a considerable contribution in the polemics led between literary historians and poetics scholars regarding the question whether we can designate this period as the Serbian Moderna or whether the prose works from these years are just a continuation of the epoch of Realism. Jovan Delić's attitude on this question is clear and unambiguous. What is more, it seems that some of his articles stem from his efforts to show the poetic distinctness of the given epoch. Hence in his studies, he constantly underlines and distinguishes the impressionistic and symbolist devices, as well as discusses the rhythmicization and lyricization of prose and genre-mixing – which are some of the fundamental features of the Serbian modernist poetics. In relation to this, we should mention that Jovan Delić, in some of his papers, conducted the first

analyses of the lyricization and rhythmicization. A special significance of Delić's work is exemplified by his text on Petar Kočić (2017), in which (through an examination of the form, themes, and content of the text) Delić offers highly interesting interpretations of an almost neglected (from the research point of view), and yet significant literary corpus.

Key words: Jovan Delić, Serbian Moderna period, short stories, innovation devices, lyricization, theme of love, modernization of prose.